

Boekbespreking

Een ethische gereedschapskist

19 juni 2020

Thomas Wijsman

Wat een inspirerend boek! Dat heeft alles te maken met de vorm. Hoe gemakkelijk kan een boek over ethiek niet de vorm krijgen van een gortdroog betoog? De auteur van dit boek weet deze valkuil behendig te omzeilen. Dat doet hij door ethische kwesties te illustreren met voorbeelden uit film, beeldende kunst en literatuur. Hij benoemt ethische thema's uit ruim zestig films, dertig schilderijen en litho's, twintig romans, acht gedichten en zes toneelstukken.

Auteur Rob van Es

Titel Professionele ethiek; Morele besluitvorming in organisaties en professies

Uitgever en jaar van uitgave Boom, Management Impact, 2020

ISBN 9 789462 76015

Nu zul je denken: zo'n 125 voorbeelden uit de cinema en andere kunstzinnige domeinen, is dat niet wat veel? Het is natuurlijk een enorm aantal, maar té veel beslist niet. Met elk voorbeeld besef je als lezer beter hoe groot de variëteit aan expliciete dan wel impliciete ethische keuzen is waarvan het sociale en professionele leven van mensen doordeesemd is. In deze jongleeract met domeinen schuilt de kracht van het boek. Lieten in ons vorige nummer Arno Nuijten en Mark van Twist met hun artikel 'Tijdsgebonden risico's vangen in metaforen' niet al de kracht zien van beelden die ontleend zijn aan een ander domein? Bij hun was dat de geneeskunde.

Cinema als illustratie van ethische kwesties

Een greep uit de films in het boek, met de ethische kwesties die ze illustreren:

- American Beauty – van instinct naar inspiratie
- Sophie's Choice – afgedwongen tragische keuze
- A Clockwork Orange – achteloos geweld
- The Lord of the Rings – extreem opportunisme
- Executive Suite – spel om de macht
- Wall Street – onbeteugeld eigenbelang
- The Insider – verlies van de publieke ethiek

Het klinkt misschien wat vreemd uit de mond van een IT-auditor, maar ik heb het boek als geestverruimend ervaren. Niet in de zweverige jaren 70-betekenis, maar in de zin dat ik het 'ruimere plaatje' ging zien. Juist door al die uitstapjes naar cinematografische en literaire inspiratiebronnen. Ik ben gaan begrijpen dat ethiek niet alleen aan de orde is bij wie zich aan de taak zet om een beroepscode te schrijven of voor de opgave staat een keuze te maken in een ethisch dilemma of het ethisch gedrag van een organisatie wil onderzoeken. Ethiek is eigenlijk bij al het menselijk handelen in het geding. Hoe handig is het dan niet om een ethische gereedschapskist zoals dit boek onder handbereik te hebben.

Gereedschapskist

Het boek is een rijk gesorteerde gereedschapskist. In de delen I en II van het boek geeft Van Es een beknopt en praktisch hanteerbaar overzicht van de ethiek als filosofische discipline. In deel III plaatst hij zijn benadering in een organisatiekundige context.

Het instrumentarium bestaat uit het aangereikte begrippenapparaat. Dat geeft de lezer inzicht in zaken als redenen voor moreel verantwoord handelen, morele waarden en normen, de relaties van ethiek met recht, politiek en cultuur, typen morele kwesties, fasen in het ethisch redeneerproces, en ethische perspectieven. Met dit begrippenapparaat krijgt de lezer een taal aangereikt om te redeneren over ethische kwesties en het ethisch gehalte van beslissingen en gedrag.

Daarbij zijn ook allerlei praktische tools behulpzaam. Zoals een format om het proces van ethische besluitvorming gericht te doorlopen. En allerlei handige lijstjes, zoals redenen om moreel verantwoord te handelen, soorten van deugden, invullingen van de begrippen 'rechtvaardigheid' en 'integriteit', vormen van verantwoordelijkheid, en drogredenen en redeneerfouten.

Heel praktisch is ook een lijstje met zes vragen van kritische ethische toetsing door de media. Dat is bijna een-op-een te gebruiken bij onderzoek naar de vraag hoe een organisatie omgaat met een bepaalde ethische kwestie. De vragen zijn: Wat is de feitelijke kwestie? Wat zijn de handelingsmogelijkheden? Voor welke handeling is gekozen? Wat zijn daarvoor de argumenten en drijfveren? Wat zijn de consequenties? Hoe is deze keuze moreel te kwalificeren?

Laten we eens een kleine exercitie uitvoeren op een actualiteit binnen ons vakgebied (dit is geen voorbeeld uit het boek). In de discussies over de ontwikkeling van corona-apps hoor je regelmatig zoiets als 'gezondheid gaat boven alles, dus móeten we wel onze privacy inleveren'. Met het juiste gereedschap in de hand (logische analyse) kun je de redeneerfout aanwijzen: de redenering is gebaseerd op de impliciete stelling dat er sprake is van een ethisch dilemma, namelijk de keuze óf gezondheid (de pandemie overleven) óf privacy.

Maar in werkelijkheid bestaat de uitdaging uit het zoeken van een balans tussen deze twee grondrechten. De gemaakte logische fout heet ‘vals dilemma’.

Een boek om in de actiestand te lezen

De inhoud van dit boek kun je niet lui achterover leunend tot je laten komen, net zo min als dat het geval is bij de betere films of andere kunstuitingen waaruit Van Es put om ethische kwesties te illustreren. De wat ‘moeilijkere’ films bijvoorbeeld, moet je in de actiestand verwerken, met vragen in het achterhoofd als: Wat is het thema? Hoe hangen shots met elkaar samen, hoe verloopt het samenspel van strakke of juist loom meanderende verhaallijnen? Welke betekenissen liggen er onder datgene wat ik zie en hoor? Welke boodschap haal ik uit het verhaal? En als je uiteindelijk alle puzzelstukjes verzameld hebt, hoe pas je ze dan voor jezelf allemaal aan elkaar tot iets waar je mee uit de voeten kan?

Net zo heb je van dit boek het meeste profijt als je de interactie met de inhoud aangaat. Verwerk de inhoud gerust al bladerend, spring heen en weer tussen de lopende tekst en de voorbeelden. Of start met de voorbeelden om het gevoel voor ethische kwesties aan te scherpen en begin daarna aan de lopende tekst. Het is allemaal mogelijk, maar uiteindelijk ben jij het die zelf de praktische handvatten uit het boek als puzzelstukjes aan elkaar moet leggen tot je eigen gereedschapskist voor de omgang met ethische kwesties.

Drs. Th. (Thomas) Wijsman RE | coach en strategisch adviseur

Gepokt en gemazeld bij de Algemene Rekenkamer is Thomas Wijsman nu actief als coach en strategisch adviseur. Hij is opgeleid in IT, IT-audit, psychologie en coaching, en combineert zo hard en soft skills. Onlangs adviseerde hij de Georgische Rekenkamer over IT-auditaanpak en inrichting van de IT-auditfunctie. Daarnaast is hij actief in verschillende commissies van Norea.